

них концептів в мовній картині світу багатьох народів. Їх сприйняття і осмислення в німецькій культурі завжди характеризувалося поліфонічністю. В текстах оповідей він виражається як імпліцитно, так і експліцитно. Ядро концепта образує ряд синонімічних лексических одиниць: «der Tod», «sterben», «tot», «Mord», «Krieg». На периферії концепта «смерть», в концентрованому німецькому оповіданні знаходяться лексеми «die Einsamkeit», «die Leere», «die Ruine» і інші асоціати, які, за наміром автора, мають стосунки до смерті. Концепт вербалізується не тільки на лексическому, а й на синтаксическому рівні за рахунок трітєччя, яке символізує незавершеність і залишену порожнечу деструктивного синтаксиса для вираження безпорадності і невідворотності.

Ключевые слова: концепт, лексема, асоціат, ядро концепта, периферія концепта, авторська інтенція, деструктивний синтаксис.

Voloshuk Viktoriya. Verbalization of the Concept «Death» in German Modern Short-Short Story. This article analyzes the language verbalization of the concept «death» in a relatively new genre of German literature short-short story. The concept «death» is one of universal concepts in language picture of the world of many nations. His perception and understanding of the German culture always has been characterized by polyphonic. The texts of the stories express it implicitly and explicitly. The core of the concept is a line of synonymous lexical units: «der Tod», «sterben» «tot», «Mord», «Krieg». In the concept's periphery in German short-short story are the lexemes «die Einsamkeit», «die Leere», «die Ruine» and other associates, which relate to death by the the author's intention. The concept is verbalized not only on the lexical but also on the syntactical level by ellipsis, which symbolizes the incompleteness and the emptiness left and destructive syntax to express powerlessness and inevitability.

Key words: concept, lexeme, associat, core of the concepts, periphery of the concept, author's intension, destructive syntax.

Стаття надійшла до редакції
06.03.2013 р.

УДК 811.111

Юлія Горицька

Засоби вираження вторинної мовної особистості в англomовному художньому дискурсі

У статті проаналізовано підходи щодо вивчення і сучасний стан дослідження категорії *мовна особистість* і *вторинна мовна особистість*. Наведено дефініцію категорії *вторинна мовна особистість* та обґрунтовано вибір британської письменниці українського походження Марини Левицької як одного з представників *вторинної мовної особистості*. Охарактеризовано її трьохрівневу структуру та засоби вираження прагматичного, лінгвокогнітивного і вербально-семантичного рівнів на матеріалі англomовного роману «Коротка історія тракторів українською».

Ключові слова: антропоцентризм, мовна особистість, вторинна мовна особистість, структура мовної особистості, структура вторинної мовної особистості, прагматичний рівень, лінгвокогнітивний рівень, вербально-семантичний рівень, білінгв.

Постановка наукової проблеми та її значення. Лінгвістика ХХ–ХХІ ст. має яскраво виражений антропоцентричний вектор. При вивченні художньої літератури багато уваги приділяється авторам (їх походженню, умовам життя, епосу, коли вони жили і творили), оскільки в кожному творі відображається авторське сприйняття світу і себе в ньому. Тому актуальним є дослідження мовної особистості (далі – МО) автора та засобів її вираження в творчості.

Беручи до уваги загальну тенденцію глобалізації, інтернаціоналізації та космополітизму, зростає інтерес до письменників, що володіють двома або й більше мовами (наприклад, Самюель Беккет, Йосиф Бродський, Еліас Канетті, Мілан Кундера, Марина Левицька, Мінає Мідзумура, Володимир Набоков, Салман Рушді), оскільки в їхньому творчому спадку прослідковується взаємопроникнення, своєрідна «дифузія» двох або більше культурних пластів або фонів. Отже, твори письменників-білінгвів – це «мікрокосм», де здійснюється міжкультурна комунікація.

Задля більш глибокого та системного дослідження творчості двомовних письменників варто розглядати їх як *вторинних мовних особистостей* – білінгвів, що володіють не лише двома мовами, а й культурними стереотипами, концептуальними схемами, властивими обом культурам, котрі вербалізуються в усному та писемному мовленні, а якщо йдеться про письменників – у їхніх художніх творах.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Творче надбання двомовних письменників аналізується з точки зору антропоцентричної парадигми. На матеріалі творів письменників-білінгвів вивчають їхню синтаксичну організацію [2], особливості [1], мовну свідомість авторів [10].

Засновником теорії мовної особистості є Ю. М. Караулов. Він дав визначення цій категорії; запропонував її трьохрівневу модель, яку пізніше використовували не лише в лінгвістиці, а й психології та лінгводидактиці; розробив методологію реконструкції МО; створив і очолив наукову школу «Російська мовна особистість» [6]. Сьогодні вивчають МО Олександра Пушкіна (Л. П. Іванова) [5], Пантелеймона Куліша (Т. І. Должикова) [4].

Поняття *вторинна мовна особистість* ввела в науковий обіг І. І. Халєєва [9], яка також розробила її структуру, взявши за основу модель МО Ю. М. Караулова [6], але розділивши лінгвокогнітивний рівень на два підрівні: тезаурус I (мовна свідомість і картину світу) і тезаурус II (когнітивна свідомість і концептуальна картина світу). Отже, в лінгводидактиці та перекладознавстві категорія *вторинна мовна особистість* акцентує увагу на володінні мовцем не лише іноземною мовою, але й культурними стереотипами і базовими концептами інокультури. У лінгвістиці сьогодні розглянуто тільки рівні лінгвокультурного опису *вторинної мовної особистості* (Н. А. Мамонтова) [7], що свідчить про недостатнє дослідження цієї категорії в лінгвістичних науках.

Мета статті – вивчення засобів вираження *вторинної мовної особистості* (далі – ВМО) в англійському художньому дискурсі. Вона передбачає вирішення наступних завдань: 1) обґрунтувати вибір Марини Левицької як представника *вторинної мовної особистості*; 2) охарактеризувати мотиваційний рівень ВМО; 3) описати засоби вербалізації тезаурусного рівня ВМО; 4) розглянути засоби вираження вербально-семантичного рівня ВМО.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Для вивчення особливостей творчості письменників, які є *вторинними мовними особистостями*, ми обрали художні твори Марини Левицької, відомої сучасної британської письменниці українського походження, оскільки її першою і рідною мовою була українська, зокрема суржик, але всі її художні твори, включаючи романи про українців, їх побут і культуру, написані англійською, адже вона з раннього дитинства проживає у Великобританії. У її творах представлені два культурних фони – український і англійський, відповідно до мов, якими вона володіє.

Автобіографічний сатиричний роман Марини Левицької в жанрі чорного гумору «Коротка історія тракторів українською» викликав неоднозначну реакцію читачів: фурор і визнання – в Британії й інших країнах; обурення та образу – в Україні. У Сполученому Королівстві авторка отримала низку літературних нагород: премію в жанрі гумористичної художньої літератури Боллінгер Еврімен Вудхауса, була номінантом на Літературну премію для письменниць-жінок «Оранж» і премію Британської книжної асоціації «Письменник року». Роман перекладений 35 мовами, серед яких голландська, норвезька, португальська, шведська й ін. У 2012 р. український переклад здійснив Олекса Негребецький. В Україні «етнічну комедію» про українців-іммігрантів у Британії сприйняли як сатиру на країну в цілому в результаті «хибного» опису українців. У свою чергу, Марина Левицька відповідала, що якщо ця книга і є пародією, то передусім на її родину, адже вона є автобіографічна [8]. На її думку, критика роману в Україні спричинена нездатністю українців адекватно сприймати сатиру зі сторони, страхом посміятися над собою, «вкоренилим занадто серйозним і претензійним ставленням до себе» [3; 8].

Будучи письменницею українського походження, Марина Левицька прагнула «познайомити» українців із британцями через описи повсякденного життя героїв своєї книги, українців за походженням, прототипом яких стануть її родичі. Досягти зближення британської і української культур – основна інтенція для написання цього роману. У своєму інтерв'ю періодичному виданню «Україна молода» письменниця виправдовувалася, що якщо вона і хотіла когось висміяти, то, передусім, стосунки, що склалися між членами її родини [8].

Аналізуючи мотиваційні настанови Марини Левицької як представниці британської культури, якими вона керувалася при написанні роману, варто зазначити, що, на її думку, британці цікавляться

іншими культурами, але ще не готові прямо ставити питання їх представникам. «Читати книжки про закордон, особливо написані письменниками-іммігрантами, де вони розповідають про своє життя, – це дуже типowo для англійців», – зазначає авторка. Тому роман про українців був написаний насамперед для британських читачів, у яких він і викликав резонанс.

Описуючи життя українців англійською мовою, Марина Левицька ставила за мету «прокласти місток» між Великобританією і Україною для здійснення міжкультурної комунікації. Вона стверджує, що в літературів-мігрантів загострене відчуття дійсності, і це дає їм змогу поглянути на традиційні проблеми під нетрадиційним кутом зору [3]. Проте, беручи до уваги реакцію українців на роман, вони ще не готові постати перед Британією в такому образі, в якому їх бачить авторка.

Життя в Англії з ранніх літ не могло не залишити свій відбиток і на когнітивній сфері Марини Левицької. Типowo для представниці європейського соціуму в її романі експліцитно, а також імпліцитно (за допомогою гумору) вербалізуються когнітивні метафори, характерні представникам європейської культури (наприклад, УКРАЇНКИ – НЕОСВІЧЕНІ ЖІНКИ). Експліцитно ця сема виражена в таких рядках: *She is an educated woman, by the way* (про українку). *The Ukrainian community in Peterborough has disowned her. They, too, are narrow-minded. They are not impressed with her views on Nietzsche and Schopenhauer.* «*Nothing wrong with peasants. Mother was a peasant*», (про українку); *It is my father's great regret that both his children were daughters. Inferior intellectually, yet not flirtatious and feminine, as women should be, but strident, self-willed, disrespectful creatures* [11]. Комічний ефект досягається за рахунок категоричного і часто повторюваного ствердження супротивного, імпліцитно вербалізуючи згадану вище когнітивну схему: *They will discuss art, literature, philosophy together in the evenings. She is a cultured woman, not a chatterbox peasant woman. He has already elicited her views on Nietzsche and Schopenhauer, by the way, and she agrees with him in all respects. She, like him, admires Constructivist art and abhors neo-classicism. They have much in common. A sound foundation for marriage* [11].

Для передачі українського колориту Марина Левицька використовує низку концептуальних метафор, типових для слов'янської ментальності, серед яких, наприклад, характерна для матриархальної культури концептуальна схема ЧОЛОВІКИ – ЦЕ СЛАБКІ ІСТОТИ. Проілюструвати її можна такими рядками: «*One thing she was definite about-it shouldn't go to Pappa. «Poor Nikolai, he's got no sense. He's too full of crazy schemes. Better you two will have half and half»* [11].

Крос-культурний пласт тезаурусу бікультурної письменниці складають концептуальні схеми, характерні для слов'янської і європейської культур. Концептуальна метафора ОДРУЖЕННЯ ІНОЗЕМЦЯ НА УКРАЇНЦІ – РЯТУВАННЯ ЇЇ ВІД ЗЛИДНІВ вербалізуються експліцитно, а також імпліцитно – за рахунок перебільшення: *How can he condemn a lovely woman to this? How can he walk by on the other side of the road? «You must understand, Nadezhda, only I can save her!»; You see, he explains, he is her last hope, her only chance to escape persecution, destitution, prostitution* [11]. Концептуальна метафора ЖИТТЯ В ЄВРОПІ – ГАРНЕ ЖИТТЯ вербалізована експліцитно в таких рядках: *She wants to make a new life for herself and her son in the West, a good life, with good job, good money, nice car – absolutely no Lada no Skoda – good education for son – must be Oxford Cambridge, nothing less* [11].

Вербально-семантичний рівень також можна розділити на український і англійський пласти. Як первинну (українську) МО Марину Левицьку характеризує використання транслітерованих українських топонімів (*the Donbass; Kharkiv; Chernigov; Zhitomir; Donetsk; Lviv; Kiev; the Poltava region of Ukraine; Luhansk, the River Dnieper*), антропонімів (*Nikolai, Valentina, Nadezhda, Vera, Ludmilla Mayevska, Kolya, Stanislav, Pavel, Sonia's sister Shura, the Zadchuks, the Stepanenkos*); транслітерованих зменшувально-пестливих імен (*Kolyusha*), культурно-маркованій лексики, котру можна поділити на глютоніми, тобто назви страв і харчових продуктів, що використовуються і без адаптації до британського читача (*Ukrainian samohonka*), і з поясненням (*beetroot soup*); історичні ксеноніми (*the Ukrainian kulaks, Cossacks, Cossack atmans, Ukrainian nationalism, Banderivtsi*) і сучасні ксеноніми (*khutor, hrivna*). Також у романі прослідковується міксація мов (транслітерація українських слів): *Papa; Ukraina; tak tak*. На граматичному рівні також спостерігається низка девіацій. Герої роману, вихідці з України, порушують правила англійської граматики: *in the night; the Ukraine; Why you want to meet? You not marrying her*. Авторка також намагається графічно передати фонетичні особливості мовлення англомовних українців: *So what? (He pronounces it 'vat');* *Hmm. What I want? (he pronounces it 'vat I vant')*.

Марину Левицьку як вторинну (англійську) мовну особистість характеризує використання в романі англійських топонімів (*Kensington, Doncaster, Ramsgate*), антропонімів (*Mr Greenway, Alice*,

Mike), культурно-маркованої лексики *Oxfam* (Оксфордський комітет допомоги голодуючим), *Cambridge*, *the Home Office* (Міністерство внутрішніх справ Великобританії), роздрібні мережі у Великобританії *Tesco* and the *Co-op*).

Про накладання двох культурних пластів, українського й англійського, свідчать оказіоналізми: *She talked in her own DIY language-Ukrainian sprinkled with words like handheldblendera, suspenderbeltu, green-fingerdski* [11].

Висновки. Первинна (українська) і вторинна (англійська) ідентичність британської письменниці українського походження Марини Левицької на мотиваційному рівні проявляється в результаті спроби детально описати англійською побут українців, орієнтуючись на британських читачів, аби вони більше дізналися про нашу країну, щоб сприяти культурному обміну між вищезгаданими державами. На тезаурусному рівні засобами вираження *вторинної мовної особистості* письменниці є використані в романі концептуальні метафори, характерні і окремо для українського та європейського соціуму, і для обох спільнот. На вербально-семантичному рівні *вторинна мовна особистість* виражається в застосуванні низки українських та англійських топонімів, антропонімів, культурно-маркованої лексики, серед якої є глютоніми, історичні й сучасні ксеноніми; міксації мов, порушення норм граматики і графічне зображення відхилень від правил на фонетичному рівні.

Джерела та література

1. Бахтикиреева У. М. Художественный билингвизм и особенности русского художественного текста писателя-билингва : дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Улданай Максутовна Бахтикиреева. – М., 2005. – 387 с.
2. Григорьев И. Н. Литературный билингвизм В. Набокова: синтаксическая интерференция в англоязычных произведениях писателя : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Илья Николаевич Григорьев. – Пермь, 2005. – 285 с.
3. Десятерик Д. Марина Левицька: Мої книжки більше глузують з британців, аніж з українців [Електронний ресурс] / Дмитро Десятерик // День. – 2011. – № 190. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayinci-chitayte/marina-levicka-moyi-knizhki-bilshe-gluzuuyut-z-britanciv-anizh-z>
4. Должикова Т. І. Мовна особистість Пантелеймона Куліша : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Тетяна Іванівна Должикова. – Луганськ, 2003. – 184 с.
5. Иванова Л. П. Отображение языковой картины мира автора в художественном тексте (на материале А. С. Пушкина «Евгений Онегин») : учеб. пособие к спецкурсу / Людмила Петровна Иванова. – 2-е изд. доп. – Киев : Освита України, 2006. – 140 с.
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 264 с.
7. Мамонтова Н. А. Вторичная языковая личность в онтогенезе: уровни лингвокультурологического описания (на материале начального этапа обучения английскому языку русскоязычных учащихся) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Наталья Александровна Мамонтова. – М., 2010. – 210 с.
8. Пиркало С. Марина Левицька: «Чомусь існує очікування, що українські автори мають бути страшенно серйозними». Розмова письменника з перекладачем [Електронний ресурс] / Світлана Пиркало // Україна молода. – 2009. – № 32. – Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1353/164/47703/>
9. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков) / Ирина Ивановна Халеева. – М. : Высш. шк., 1989. – 238 с.
10. Этманова Л. А. Психолингвистические особенности языкового сознания естественных билингвов : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Лариса Александровна Этманова. – М., 2006. – 250 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. Lewycka M. A Short History of Tractors in Ukrainian / Maryna Lewycka. – N. Y. : Penguin Books, 2006. – 294 p.

Горицкая Юлия. Способы выражения *вторичной языковой личности* в англоязычном художественном дискурсе. В статье проанализированы подходы к изучению и современный этап исследований категории *языковая личность* и *вторичная языковая личность*. Объясняется выбор британской писательницы украинского происхождения Марины Левицькой как одного из представителей *вторичной языковой личности*, которая проявляется на мотивационном уровне в попытке совершить межкультурный диалог в рамках своего произведения, сблизить народы, подавая британцам детальную информацию об украинском быте. На тезаурусном уровне средствами выражения *вторичной языковой личности* писательницы есть вербализованные в тексте

произведения концептуальные метафоры, характерные как отдельно для украинского и европейского народов, так и общие для них. На вербально-семантическом уровне про *вторичную языковую личность* Марины Левицкой свидетельствует использование ряда украинских и английских топонимов, антропонимов, культурно-маркированной лексики, среди которой выделяют глутонимы, исторические и современные ксенонимы; миксация языков, нарушение норм грамматики и графическое изображение фонетических ошибок героев романа.

Ключевые слова: антропоцентризм, языковая личность, вторичная языковая личность, структура языковой личности, структура вторичной языковой личности, прагматический уровень, лингвокогнитивный уровень, вербально-семантический уровень, билингв.

Horytska Yuliya. The Means of Revealing *Secondary Linguistic Identity* in English Literary Discourse. This article defines such categories as linguistic identity and secondary linguistic identity and outlines different approaches to their investigation. It explains choosing the British writer of Ukrainian origin Maryna Lewycka as a representative of secondary linguistic identity. The analysis of her English novel «*A Short History of Tractors in Ukrainian*» proves that her secondary linguistic identity is revealed through the pragmatics, cognitive structures and vocabulary of her novels. Having studied the pragmatic level, we arrived at the conclusion that describing in details everyday life in Ukraine writer's target audience was the British, as her main intention was to facilitate cross-cultural communication between Ukraine and the UK. As for the cognitive structures, the novel features verbalised in the text conceptual metaphors that reveal both author's Ukrainian and British identity. The vocabulary of the novel abounds with numerous Ukrainian and English place names, people's names as well as culturally-biased words, which contributes to creating two cultural levels within one text. Author's bilingual nature also results in transliterated Ukrainian words, deviations of grammar rules while making questions and transcribed mispronounced words of the characters.

Key words: anthropocentrism, linguistic identity, secondary linguistic identity, linguistic identity structure, secondary linguistic identity structure, pragmatic level, cognitive level, vocabulary level, bilingual.

Стаття надійшла до редколегії
10.03.2013 р.

УДК 811.112'373.72

Ірина Коваль

Концепт КРАСА крізь призму філософії (на матеріалі фразеологічних одиниць німецької мови)

У статті здійснено спробу дослідити концепт КРАСА крізь призму філософії, здійснити огляд основних етапів становлення науки про красу, дати визначення концепту КРАСА, на матеріалі фразеологічних одиниць німецької мови порівняти філософське та побутове розуміння концепту КРАСА. Встановлено, що спочатку красу пов'язували із сьйвом. Краса обґрунтовувалася гармонійною формою – поєднання симетрії, маси, пропорції. Краса часто асоціювалася з іншими цінностями, такими як «міра» та «доцільність». У найновіших дослідженнях з естетики поняття краси витісняється такими цінностями, як інтенсивність, незвичність, шок-цінність.

Ключові слова: концепт, естетика, філософія, фразеологія, цінності, краса, прекрасне, категорія, фразеологічні одиниці.

Постановка наукової проблеми та її значення. В останні десятиліття в лінгвістиці спостерігається перехід до антропоцентричної парадигми дослідження, яка ставить у центр уваги дослідників цілий комплекс проблем, пов'язаних із взаємодією людини і мови. Ці тенденції відобразилися у зростанні інтересу до концепту, який характеризується вмістом суб'єктивного ментального світу людини та ментальної свідомості нації загалом. Вивчення концептів дає змогу виявити національно-культурну специфіку мовної картини світу тієї чи іншої мовної спільноти, описати менталітет носіїв мови за допомогою аналізу мовних засобів. Одним із центральних концептів німецької лінгвокультури є концепт КРАСА, який разом із ДОБРОМ та ІСТИНОЮ визначає найвищі цінності людства.

Віднедавна поняття краси стало об'єктом лінгвістичних розвідок. Вивчали різні аспекти концепту КРАСА такі мовознавці, як: Ю. В. Мещерякова (на матеріалі російської та англійської